

Platform Begeleidingsethiek

Verslag workshop
Aanpak Begeleidingsethiek
DOOK
VNG & Gemeente Schagen

ECP
Platform voor de InformatieSamenleving

Voorwoord

De toenemende digitalisering brengt ingrijpende veranderingen met zich mee, in allerlei sectoren. Nieuwe mogelijkheden voor communicatie, monitoring en analyse roepen vragen op. Wat is de positie van de mens in deze omgeving, hoe staat het met data, met privacy, wat doen algoritmes en wat willen gebruikers eigenlijk? Begeleidingsethiek is ethiek die zich specifiek met dit soort vragen bezighoudt. Hij is gebaseerd op techniekfilosofie, die uitgaat van eeuwenoude verwevenheid tussen mens en technologie.

De Aanpak Begeleidingsethiek is een concrete aanpak waarin betrokkenen met elkaar in dialoog gaan over de effecten van de nieuwe technologie én de waarden die daarbij in het geding komen. Dat zijn vaak waarden gelieerd aan autonomie van de gebruiker, efficiëntie van het proces, transparantie van het algoritme, privacy, et cetera.

Tijdens de sessie komen verschillende stakeholders als gebruikers, ontwikkelaars, beleidsvormers en beslissers met elkaar in gesprek. Na de dialoog hebben de deelnemers ethische handelingsopties gegenereerd, waarvan verschillende vaak direct opgepakt kunnen worden. Er is gezamenlijk gekeken welke waarden we in het digitale domein belangrijk vinden en hoe we die willen verankeren en borgen in digitale processen en handelingen. Dit alles om ook bij verdere digitalisering op het vertrouwen van de samenleving en de participanten kunnen blijven rekenen. Dit is niet in één stap te realiseren het is een continu proces waarin deze workshop een schakel is.

Workshop aanpak begeleidingsethiek

Initiatiefnemers: Abel Koppert (VNG), Marc Emmink (gemeente Schagen)
Moderatoren: Aldert de Jongste en Fadoua Sahraou (ECP)

Op 20 november 2023 organiseerde de gemeente Schagen op initiatief van Abel Koppert (VNG) en Marc Emmink (gemeente Schagen) een sessie begeleidingsethiek over de casus 'DOOK'. Aan de workshop namen 15 deelnemers (zie bijlage voor specificatie) deel onder leiding van Aldert de Jongste (ECP) en Fadoua Sahraou (ECP).

De doelstelling is tweeledig:

- Leren tijdens de workshop
  - Welke effecten, waarden en actoren worden genoemd
  - Welke handelingsopties zijn er om de toepassing te verbeteren
- Leren over de Aanpak Begeleidingsethiek
  - Hoe kan de organisatie deze methodiek gebruiken rondom ethische kwesties en technologie-implementaties

Het verslag bevat de volgende elementen:

- Toelichting op de Aanpak Begeleidingsethiek
- Weerslag van de workshop

Aanpak begeleidingsethiek

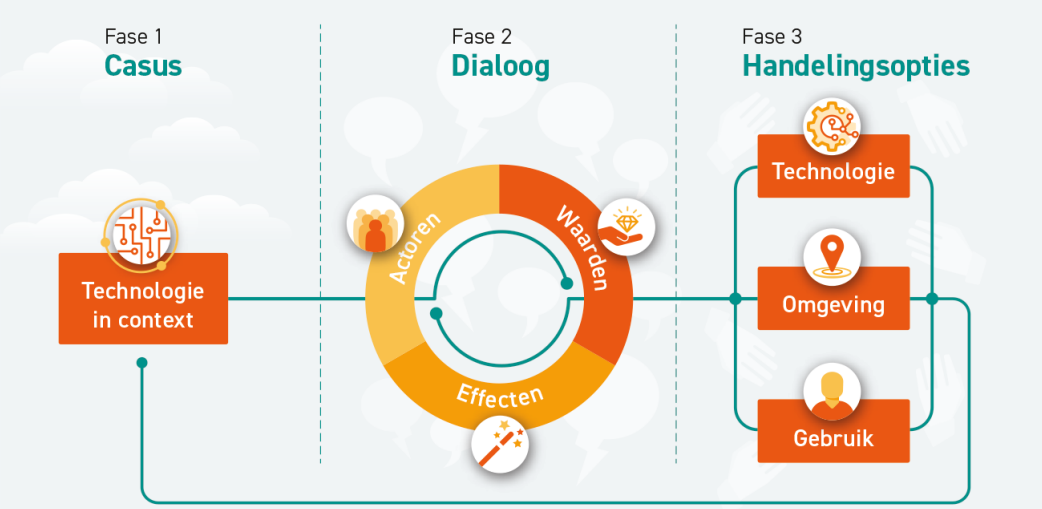

De aanpak bevat de volgende fasen:

Fase 0 Introductie

Introductie over de doelstelling en een toelichting op het model en het gedachtengoed

Fase 1 Toelichting

Hoe ziet de technologie eruit en in welke context wordt deze toegepast

Fase 2 Dialoog

- Een korte ronde waarin de deelnemers aan de workshop de betrokken actoren benoemen
- Brainwrite waar deelnemers mogelijke effecten benoemen en bespreken
- Benoemen van waarden die een rol spelen bij die effecten

Fase 3 Handelingsopties

In subgroepjes gaan de deelnemers op zoek naar handelingsopties vanuit de technologie, de omgeving en het individu.

Fase 1

Technologie en context

Het bestrijden van ondermijnende criminaliteit is een beleidsprioriteit van veel gemeenten. Data kunnen helpen om meer inzicht te krijgen in ondermijningsvraagstukken. Middels de Datavoorziening Onregelmatigheden Op de Kaart (DOOK) helpt VNG Realisatie gemeenten bij het signaleren van onregelmatigheden op diverse thema's, bijvoorbeeld bedrijventerreinen.

DOOK geeft gemeenten op basis van data uit verschillende basisregistraties en open databronnen inzicht in onregelmatigheden. DOOK past als technische oplossing in het werkproces zoals is beschreven in de signaleringstools van Taskforce-RIEC en Avans Hogeschool. Deze Handreikingen Informatiebeeld beschrijven een werkproces voor gemeenten om signalen van mogelijke ondermijnende criminaliteit op een gestructureerde en juridisch verantwoorde wijze op te werken tot een informatiebeeld. Op basis van dit informatiebeeld kan de gemeente dan weer passende preventieve of repressieve acties uitvoeren. Er zijn signaleringstools op de volgende thema's: bedrijventerreinen, autobranche, winkelgebieden, buitengebied, recreatieparken, onrechtmatig gebruik van woningen, vastgoedspeculatie en garageboxen.

Fase 2
Dialoog

In deze tweede fase gaan de deelnemers in gesprek over wie er betrokken zijn bij de inzet en het gebruik van Dook. Ook buigen zij zich over de positieve en negatieve effecten van deze inzet, en benoemen zij belangrijke waarden waar rekening mee gehouden moet worden bij de inzet van een dergelijke toepassing.

Actoren:

Bij de actoren is de vraag wie er betrokken is of geraakt wordt door de case. De deelnemers aan tafel vertegenwoordigen al een deel van die actoren. Ze noemen de volgende betrokkenen:

- Crimineel
- Ondermijner
- Inwoner
- Ondernemer
- Politie
- Juristen
- Bezwaren commissie
- Pandeigenaren
- Fiscus
- Communicatieafdeling
- Omgevingsdienst

De vraag aan de deelnemers was om in het vervolg van de sessie ook te proberen vanuit deze perspectieven hun inbreng te geven.

Effecten:

De vraag is hier welke positieve en negatieve effecten de invoering en het gebruik van Dook hebben.

Positieve effecten

- Minder schademaatschappij
- Eerlijke concurrentie
- Gelijk speelveld voor ondernemers
- Juist gebruik van de panden
- Gerichter en effectiever werken
- Extra hulpmiddel
- Centrale plek voor beschikbare data
- Mogelijkheid tot koppelen met andere gegevens
- Bevordering samenwerking
- Gerichter vooronderzoek en gerichter controleren
- Successen met DOOK leiden tot ontmoediging ondermijning
- Aanleiding tot gesprek over welke data hebben we nog meer nodig
- Sturen op feiten

Negatieve effecten

- Kost tijd om te leren
- Data beïnvloeden
- Extra vindplaats
- Kokervisie door keuze databronnen
- Wat je niet ziet, sluit je nu uit
- Blinde vlek
- Niet blind staren op alleen bronnen uit DOOK
- Beeldvorming bij ondernemer door controle n.a.v. DOOK
- Data niet up to date waardoor je stuurt op iets wat verouderd is
- Oppassen dat je niet onrechtmatig gegevens gaat verwerken

Waarden:

De relevante waarden zijn door de facilitators geïnventariseerd terwijl de deelnemers bezig waren met het benoemen van effecten. Achter veel effecten gaan waarden schuil. Die lijst is gedeeld met de deelnemers en door hen besproken en aangevuld. Dat leverde de volgende lijst met waarden op:

Waarden	
Veiligheid	Rechtvaardigheid
Eerlijkheid	Gelijkheid
Transparantie	Effectiviteit
Efficiëntie	Doelmatigheid
Duidelijkheid	Openheid
Volledigheid	Uitlegbaarheid
Privacy	Zorgvuldigheid
Legitimiteit	Legaliteit

Fase 3

Handelingsopties

In het proces van het opstellen van de handelingsopties zijn de waarden uit de vorige fase meegenomen. De deelnemers kregen een uitleg over de verschillende categorieën binnen de handelingsopties. Het kan bijvoorbeeld gaan over het ontwerp van de technologie, het aanpassen van de omgeving waarbinnen de toepassing functioneert en het gedrag van mensen. De deelnemers worden in drie werkgroepen verdeeld en gaan ieder aan de slag met een van deze drie gespreksonderwerpen. Dat leidt tot handelingsopties per categorie.

Technologie:

- Veiligheid
  Autorisatiematrix bepalen; geen optie in het systeem inbouwen waarmee je zelf data toe kunt voegen; enkel een raadpleegmogelijkheid van de tool; toevoegen van een technische checklist voordat je functionaliteit kunt toevoegen

- Rechtvaardigheid
  Zet in op dataminimalisatie; enkel feitelijke/objectieve informatie uploaden

- Efficientie/effectiviteit
  Gebruiksvriendelijke inrichting (dasboard) ; export mogelijkheid; technische handreiking; rapportage mogelijkheid

- Uitlegbaarheid
  Logging instellen

Omgeving:

- Disclaimer verantwoord gebruik
    - Laat gebruikers in DOOK akkoord gaan met een disclaimer waarin verantwoord gebruik van het platform wordt beschreven.
- Training voor gebruikers
    - Training voor gebruikers waarbij afspraken worden gemaakt over hoe het platform te gebruiken en wie welke rol vervult.
- Procesbeschrijving aanpak
    - Leg een beschrijving vast van wie wat doet binnen DOOK.
    - Als voorbeeld: Handreiking informatiebeeld van RIEC en Avans
- Communicatiestrategie
    - Maak een strategie over communicatie over DOOK.
    - Wie wil je informeren en welke informatie wil je delen?
- Controle in systeem “vinkje”
    - Bij het raadplegen van een adres, of downloaden van een dataset een ‘vinkje’ aanklikken dat je zeker weet dat je x aantal adressen wilt exporteren. Om de gebruiker bewust te maken van de hoeveelheid adressen dat wordt geëxporteerd

Mens:

- Veiligheid
  Aanvullend onderzoek op andere databronnen nodig, de Dook tool is niet voldoende, instrueer gebruikers aanvullende bronnen te benutten

- Rechtvaardigheid
  Beperk niet tot auto branche, breid uit met aanvullende bronnen
  Preventieve informatievoorziening,

- Efficiëntie
  Goede Instructie voor verantwoord gebruik
  Voorkom dubbel onderzoek van zelfde adres, coördineer de analyses; logfunctie inbouwen dan kunnen gebruikers zien wie met welk adres bezig is

- Uitlegbaarheid
  Leg goed uit tijdens bezoeken hoe je bij dat adres bent gekomen en op basis welke informatie; Leg ook het doel van het ondermijningsonderzoek en het bezoek goed uit
  Communiceer naar adressen in een specifiek gebied dat je onderzoek doet uit preventief oogpunt

Terugblik en afronding

Aan het einde van de workshop wordt teruggekeken en besproken wat de Aanpak Begeleidingsethiek concreet heeft opgeleverd. De deelnemers geven aan dat het veel nieuwe inzichten oplevert en dat er in korte tijd veel wordt gerealiseerd. Daarnaast wordt de brede groep van deelnemers als meerwaarde ervaren. De combinatie van een duidelijke casus, enthousiaste deelnemers, en een aanpak die zorgt voor duidelijke uitkomsten in een korte tijd was dus een succes.

De deelnemers

1. Jeffery Wierenga, wijkagent ondermijning
2. Bjorn Dekker, adviseur Veiligheid
3. Jordi Bakker, toezichthouder toezicht en handhaving
4. Job Wester, data-analist/gegevensmanager
5. Jaimy Schouten, jurist toezicht en handhaving
6. Marc Emmink, adviseur Veiligheid
7. Joep Boukens, adviseur informatiebeveiliging en privacy
8. Thomas Dempsey, adviseur toezicht en handhaving
9. Raymond Verschoor, jurist toezicht en handhaving
10. Luca Redecker, bibob coördinator
11. Kees Mosch (OFS), voorzitter Ondernemersfederatie Schagen
12. Martin van den Brakel, toezichthouder toezicht en handhaving
13. Rene Kuipers, toezichthouder toezicht en handhaving
14. Tanja Cruijff, adviseur gegevensmanagement
15. Jeffrey Wierenga, wijkagent ondermijning
16. Abel Koppert, projectleider DOOK (VNG)

Moderatoren:
Aldert de Jongste (ECP), Fadoua Sahraou (ECP)

Platform Begeleidingsethiek

ECP Platform voor de InformatieSamenleving

Verslag workshop
Aanpak Begeleidingsethiek
DOOK

Meer informatie over de Aanpak Begeleidingsethiek, waaronder dit verslag, vindt u op **www.begeleidingsethiek.nl**